

1.2. lecke: A 16. századi eszmetörténeti események

A 16. századi történelmi és eszmetörténeti események jelentős **válsághelyzethez** vezettek, amely a legjelentősebb **paradigmaváltáshoz** vezettek a nyugati kultúra történetében, és amely a modernitás kezdetét jelentette. A „**paradigma**” Thomas Kuhn bevezette fogalom (lásd: Th. Kuhn: *A tudományos forradalmak szerkezete*, Budapest, Osiris, 2002, ford. Bíró Dániel). Görögül **mintát** jelent. A **paradigma egy értelmezési keret. Azoknak a meggyőződéseknek az összességét jelentik, amelyek mentén egy kultúra a valóságot értelmezi.** A tudás alapzatát és azon elveket jelenti, amelyeket a világra vonatkozó tudásunk változása során nem kérdőjelezünk meg. A kultúra jelentős változásai jelentős **paradigmaváltásokat** vonnak magukkal. A következő két leckében azokat az eseményeket tekintjük át, amelyek a pre-modern paradigma válságához és a modern paradigma kialakulásához vezettek.

A 16. századi történelmi események

A 16. század során számos jelentős szellemi és történelmi esemény válságfolyamatot indított el az európai kultúrában. Csak néhányat emelünk ki ezekből:

1492. Amerika felfedezése. Noha Kolombusz Kristóf a 15. század végén fedezi fel az Amerikai kontinenst, e felfedezés a 16. század során érezteti hatását Európában. Az európai kultúra nemcsak hatalma alá hajtja az amerikai kontinenst, jelentős háborúk és genocídiumok révén, de komoly hatás is éri az új földrésről. Ezzel párhuzamosan beindul a **gyarmatosítás**. Nagy mennyiségű nyersanyag, színesfémek, arany, ezüst áramlik be Európába, ami jelentősen **megváltoztatta az európai gazdasági viszonyokat**. A 16. században indul meg Angliában a legelők elkerítése és a textilipar fejlődése. Ez a kapitalista gazdasági modell kialakulásához, az 1640-es **polgári forradalomhoz**, az eredeti **tőkefelhalmozáshoz**, majd pedig, a 18. század második felétől, az **ipari forradalomhoz** vezet. Ezek a gazdasági folyamatok jelentősen átalakították a nyugati kultúrát, a **feudalizmust** felváltja a **kapitalista** gazdasági berendezkedés.

1517. Luther megindítja a reformációt. A reformáció kibontakozása **egyházszakadáshoz** és súlyos háborúkhöz vezetett Európában a 16. és 17. század folyamán. Ilyen volt a katolikusok és hugenották

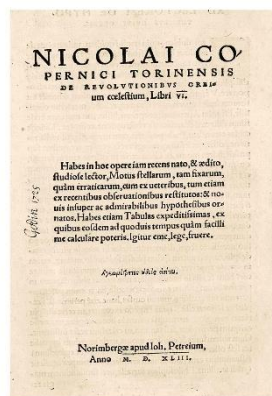
küzdelme Franciaországban (1562-1598). A szent Bertalan éj során Párizsban a katolikusok lemészárolták a béketárgyalásra érkező hugenotta főúri küldöttséget. A német fejedelemségekben a 17. században zajlott a harmincéves háború (1618-1648), amelyben több mint 8 millió ember pusztult el. Az egyházszakadás és a súlyos vallási konfliktusoknak jelentős szellemi következményei voltak: a nyugati kultúrában megrendült a katolikus vallás hegemoniája, ami kihatással volt a vallási eszmék iránti bizalomra is.

A Collegio Romano épülete Rómában

1534. Jézus Társaság megalapítása (Lovolai Ignác). A jezsuiták jelentős hatást gyakoroltak Európa kulturális életére a 16. és 17. században. Nagyon jelentős iskolákat alapítottak, missziós tevékenységet folytattak távoli kontinenseken, amelynek során rengetek információt küldtek haza Európába az ottani kultúrákról. A jezsuiták iskolája volt Rómában a Collegio Romano és Franciaországban a La Flèche-i kollégium, ahol Descartes tanult.

1543. Nicolaus Copernicus (1473-1543) lengyel csillagász: *De revolutionibus orbium coelestium* című művének megjelenése, a kopernikuszi forradalom kezdete. A **kopernikuszi forradalmat** megkülönböztetjük a kopernikuszi fordulattól. A **kopernikuszi fordulat** kifejezést Kant használta saját filozófiai fordulatának, a transzcendentál-filozófia bevezetésének jellemzésére. A kopernikuszi forradalom az a másfél évszázadig tartó tudománytörténeti folyamat, amely a modern tudománytörténeti paradigmaváltáshoz vezetett.

1600. Giordano Brunot (1548-1600) az Inkvizíció megégeti Rómában. Szimbolikus esemény: Bruno a kopernikuszi tanok filozófiai továbbgondolója, a **végtelen univerzum** hirdetője volt. A katolikus egyház tanaiért elítélte és nyilvánosan kivégezte. A bruno tanokra adott válaszreakció jól

mutatja, mennyire veszélyesnek tekintette a hagyományos kultúra képviselője, az egyház, az új eszmék terjedését a 16. és 17. században. Húsz évvel később Galileit is perbe fogja az **inkvizíció** a kopernikuszi tanok terjesztése miatt, ő azonban, Brunoval ellentétben, a per során visszavonta tanait. (Erre reagált Pascal egy töredékében mondván, ha a Föld valóban mozog, egyetlen pápai dekrétum sem fogja azt megállítani.) Később Descartes is tartott az inkvizíciótól, ezért egyik művét, *A világ* címűt, nem adta ki, és életének jelentős részét Németalföldön töltötte, ahol a katolikus egyháznak nem volt nagy befolyása.

A történelmi események szellemi hatása: a késő reneszánsz szellemi válsága

A középkori nyugati európai kultúrát alapvetően meghatározta a **keresztény teológia**. Az uralkodó filozófiai irányzatot a **skolasztika** képviselte, amely a 14 századtól fogva egy nagyszabású **szintézist** hozott létre az **arisztotelészi görög filozófiából** és a **Biblia-központú keresztény teológiából**. A középkori keresztény kultúrát **véges és zárt idő- és térszemlélet** jellemezte

Az **időszemlélet végességét** a Biblia-alapú történelem-szemlélet és eszkatologikus gondolkodás biztosította. A világnak és a történelemnek a Biblia alapján meghatározható a kezdete, és a Biblia tanítása szerint a világ egy napon véget fog érni Krisztus második eljövételével és az utolsó ítélettel. A **világ** és benne az emberi történelem ideje tehát mind kezdetét, mind végét tekintve **határolt**.

A **térszemlélet hasonlóképpen véges és határolt volt**: a középkori gondolkodás átvette az arisztotelészi-ptolemaioszi **geocentrikus világméretet**. Ennek lényege, hogy a világ középpontjában áll a Föld mozdulatlanul, és körülötte keringenek a Hold, a Nap, a bolygók és a csillagos égbolt. A csillagok, amelyek nem égítettek, egyenlő távolságban vannak a Földtől, és az égbolt a világ legkülső körét és határát jelenti. A **világ tehát egy véges gömb**.

A 16. századi események **megbontják ezt a véges idő- és térszemléletet**. Az európai kultúra kapcsolatba kerül olyan kultúrákkal (például a kínai), ahol teljesen más történelemszemlélet érvényesül, és ahol olyan történelmi eseményeket jegyeztek fel, amelyek megelőzték a keresztény értelmezésben a világ teremtését. A véges térszemléletet pedig a kopernikuszi forradalom kezdte ki. A kopernikuszi világmodell és a hozzá kapcsolódó csillagászati megfigyelések nyomán felmerül, hogy a csillagos égbolt nem a világ határa. A csillagok égítettek és nem egyenlő távolságra vannak tőlünk. Innen már csak egy lépés annak feltételezése, hogy a világ nem véges kozmosz, hanem végtelen világegyetem.

Összefoglalás

16. századi folyamatok a szellemi hagyomány és értékek általános válságát eredményezik. Ezek részben a 16. századi történelmi folyamatokból, részben a kopernikuszi forradalom eseményeiből következnek. A középkorra jellemző véges és zárt világrend és világnézet megrendül, relatívvá válik. Mindez válságjelenségeket indít el a kultúra több területén. A késő reneszánsz korát tehát válságjelenségek jellemzik. A 17. századi kora újkori gondolkodás e jelenségekre keres majd megoldást és választ.

Kérdések:

Mely történelmi események játszottak szerepet a késő reneszánsz szellemi válságában?

Milyen gazdasági folyamatok jellemezték a 16. és 17. századi Európát?

Mi jellemezte a nyugati kultúra vallását a 16. és 17. században?

Milyen szerepet játszott a 16-17. század kultúrájában a jezsuita rend?

Miként rendült meg Európában a 16-17. században a zárt idő- és térszemlélet?

